

okolnost pa potrjuje dalje prisotnost Mordvinov ob srednji Volgi vže okolo Kristovega rojstva. Turška plemena so poznala samo doljni in srednji del ruskega veletoka in so ga imenovali *Atil*, *Itil* in od ustanovitve bolgarske države naprej so smatrali levi pritok Kamo za gornji del, ki ga še danes nazivajo Čuvaši *Šurâ-Anâl* »bela Volga«. Rusi pak so najprej spoznali gornjo Volgo, potem ko so zavzeli bazen Oke. Tu so naleteli na avtohtone *Merja*, katero ime se je identifikovalo z *Mari*, z domačim zaznamenovanjem za Čeremise. Narod *Merja* staroruskih kronik in *Merens* pri Jordanisu so predstavljali zapadno betvo istega naroda, katerega istočni del še živi ob kolenu Volge. Pri Čeremisih se imenuje Volga v zapadnem govoru *Jâl* v istočnem pa *Jul*. Kakor odgovarja čeremiski obliki *Jâl* mordvinska *Jâlga*, fin. *Jâlka*, tako je čeremis. *Jul* postalo iz starejšega *Julga*. In na staro mersko-čeremisko *Julgo* se bi imela nasloniti starorusko *Volga*, novorusko *Volga*, kakor misli g. Mikkola.

N. Ž.

Skulptorska dela g. Meštrovića*

Bilo je to pre više od 11 godina, upravo 23 maja 1923 godine, kad sam u jednom beogradskom listu napisao prvi članak o skulptorskim delima

* To kritiko izpod peresa g. Odavića, znanega srbskega pisatelja, prinašamo stojeći na osnovi široke objektivnosti. Išćemo samo istino in pravico, tako pri objektu kakor pri subjektu ocene. O našem proslulem kiparju I. Meštroviću smo navajeni čitati v glavnem pohvalne in panegirične ocene tam od časov F. Servaesa v „Pester Lloyd“ in Dimitrija Mitrinovića v naših in londonskih listih pa do K. Strajinčića, M. Crnjanskega in B. Lazarevića, ali naj se sliši tudi druga plat zvoná! Kipar odgovarja za svoja dela in svojo slavo, a kritik za svojo sodbo. Čas bo izrekel pravično sodbo nad tem in nad onim. Kar ne velja se bo zrušilo, kar je bilo nepravilno nategnjeno in podaljšano se bo skrčilo, kar se je per nefas skrčilo in ponižalo, bo povišano. Čas je

g. Meštrovića, pa potom, u istom listu, napisao drugi 12 juna i treći 4 avgusta te iste godine.

Da te članke napišem dao mi je povoda g. Meštrovićev projekat za Kosovski spomenik, kako ga je on nazvao sa nekakvih 43 skulptorskih dela, koje je on nazvao fragmentima za taj spomenik. Pored tih fragmenata svih u gipsu, projekat se taj sastajao još i iz jednog, isto tako u gipsu izrađenog modela hrama, namenjenog, da bude hram na Kosovu, ali koji je sa idejom Srpskoga Kosova imao toliko isto veze i toliko isto srodstva, koliko bi je imala kakva kineska ili japanska pagoda, ili egipatski i asirski hram, ili kakva crkva u gotskom stilu, ili u monstroznome stilu nazvanome Secesija, koji je kao i svaki drugi od rođenja monstrozite, bio vrlo kratkoga veka.

Tako spremljen projekat za Srpski Kosovski hram, sav u gipsanim modelima, ponudio je bio g. Meštrović državi našoj na otkup za 1,300.000.—franaka, što je tih dana iznosilo 10 miliona dinara.

I tadašnja Vlada naša donela je bila odluku, da se to malo gipsanih radova otkupi od g. Meštrovića i to baš za sumu koju je on, onako od oka i sasvim proizvoljno, zatražio. Ali, kako je još tada bilo mnogo i mnogo tra-

sadni Prokrust, ki ima za vsakega pripravljeno svojo mitično postelj Srečen tisti, kateremu ne bo ni predolga ni prekratka. Seveda velja to za one, ki aspirirajo na krajše ali daljše „večno življenje“. Hrepenenje po večnosti je vsajeno v človeško srce, da v strahu misli: Libera me, domine, de morte aeterna! Ne vem, koliko doz fantazije, koliko dinamike, koliko perverzности, koliko posnemalne moči narave je v Meštroviću premalo ali preveč, ali to stoji pribito, da je eden najboljših klesarjev, čudovit lapidica. O umetniški kвалiteti Meštrovićevih del pa naj se prerokajo strokovni eseti in zgodovinarji umetnosti. Redaktor sam pa misli napisati studio o izrazu rase na Meštrovićevih človeških podobah. Zaenkrat damo besedo g. P. Odaviću.

Redaktor.

gova pustoši i ruševina po srpskim zemljama, što su ih posle povlačenja svoga ostavile okupatorske sile, g. Meštrović bio je toliko plemenite duše, da je tražio da se ta suma ne isplaćuje odjednom »njemu odnosno njegovim naslednicima«, kako je on to rekao, no da mu se isplaćuje u godišnjim ratama od 3.600.— franaka, počevši od leta Gospodnjeg 1919, pa sve do 1950.

Kao što se moglo iz toga zaključiti: g. Meštrović nije se ni tom prilikom oglušio o idealizam, tu jednu oznaku pravog umetnika i iskrenog poklonika Lepoga.

Da li je posle toga, i koliko od te velike sume g. Meštrović metnuo u svoj džep, ja to ne znam, ali što znam to je, da se taj njegov Kosovski Hram neće nikad podignuti.

Doznajući dakle za tu Vladinu odluku, a znajući kakav je skulptor g. Meštrović, ja sam napisao te prve članke svoje o njemu, i izneo mišljenje: da on nije ni skulptor-umetnik, ni arhitekta-umetnik. Za potvrdu toga izneo sam onu apsolutnu istinu: da prave umetnike skulpture pored odličnih tehničkih kvaliteta, stvara isključivo originalnost njihova u koncepciji dela i isto tako originalnost u izvođenju. A g. Meštrović nije ni malo originalan, on je, kao što je opšte poznato, samo imitator bilo Mecnera svoga učitelja, bilo Rodena ili Burdela.

Tom prilikom rekao sam i ovo: »... neće dugo proći, a i g. Meštrovićevi skulptorski radovi javiče se u pravoj svetlosti svojoj, i pored mišljenja onih, koji su njega i njegova dela obasipali nezaslužnim hvalama«.

Zbog takvog mog mišljenja o g. Meštroviću, više me je njih preko naših listova i časopisa napalo, ali posle moga odgovora napadačima, oni su se svi redom učitali.

Drugi put sam u »Pravdi«, aprila i maja 1927 godine, pisao o famoznom njegovom »Pobedniku«, i protiyno mišljenju toliko njih drugih, uspeo sam da ga uklone s Terazija, gde ga je Opština već bila u velike počela da diže u skveru pred »Moskvom«.

Kakav je to »Pobednik« bio, koga je ne zna se ko, tim imenom krstio, a svi redom oni, koji su o njemu pisali, bez i najmanjeg razmišljenja jednoglasno ga primili za »Pobednika«, videlo se iz izjave nekih članova Opštinskog Odbora, koji su tu figuru poručili g. Meštroviću. A po porudžbini, to je imao da bude ne nekakav »Pobednik«, no nekakav »Vesnik«.

Prema tome može se zamisliti u kako je nezavidan položaj stavio sebe onaj jedan gospodin, oglašen za »odličnog umetničkog kritičara«, koji je za tog »Vesnika«, dakle »Vesnika« rekao: »Sa čisto umetničkog gledišta, »Pobednik« je izraz takve mladićske snage, ponosa, nepobedne hrabrosti, da je teško zamisliti izrazitijega spomenika viteštvu našeg naroda«.

Treći put sam, na jednom predavanju u sali »Ženskog Kluba« 1 maja 1931 godine koje sam zatim i objavio, govorio povodom g. Meštrovićevog isto tako famoznog »Spomenika Zahvalnosti«.

Pored toga 24 oktobra 1932 godine poslao sam na povratni receptis jedno pismo Pretsedništvu Opštine Grada Beograda, i skrenuo mu pažnju na to delo g. Meštrovića, koje je sa gledišta i simbolike, i umetničkog i estetičkog jedno vrlo ružno delo. Tom prilikom učinio sam jedan predlog Pretsedništvu Opštine o tome šta bi bez odlaganja trebalo učiniti sa tim, i ako već postavljenim objektom na Kalemegdanu. Do danas Pretsedništvo nije taj moj predlog usvojilo, a da li će ga bilo ovo današnje, bilo docnije

neko drugo Predsedništvo usvojiti videće oni, koji i to budu doživeli.

Razume se po sebi da sam se trudio da taj svoj predlog obrazložim, što solidnijim argumentima, i to isključivo sa gledišta čiste Umetnosti i kulture Lepoga.

Još čim sam počeo da nepovoljno pišem o skulptorskim delima g. Meštrovica, moji argumenti o tome da on nije umetnik bili su ovo:

1. Da on nema osećanja Lepoga. Dokaz skulptorsko strašilo što je on krstio Majka Jugovića, Marko Kraljević, Glave Karijatida, Srđa Zlopegleđa.

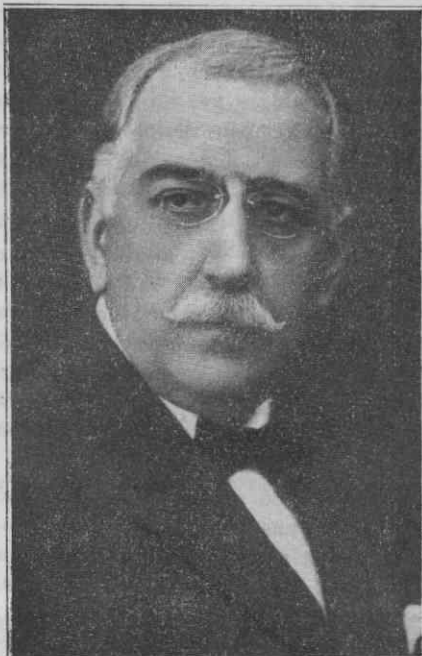
2. Da je amoralan. Dokaz njegova naga »Udovica« sa raskrećenim nogama, namenjena da ukrasi Srpski Kosovski Hram.

3. Da je anacionalan, što se tiče izrade lica figura na spomenicima namenjenim našem narodu. Dokaz te figure.

4. Da je nesposoban da simbolički pretstavi ideju. Dokaz njegov »Spornik Zahvalnosti«.

5. Da je nesposoban da u mirnom stavu figure i u mirnome izrazu lica pretstavi i fizičku, i duševnu i moralnu silu i snagu neke ličnosti, kao što su uvek radili klasični grčki skulptori, no, da ih izrađuju namršteno i narogušane. Dokaz njegov »Kraljević Marko« i njegov »Miloš Obilić«, a to znači da je u psihičkom izražanju slab.

Interesantno je navesti da je g. Meštrovic toga istog Miloša Obilića izlagao u Bečkoj Secesiji pod naslovom Die Kraft, pa se posle prisetio, da ta Die Kraft, može biti i srpski narodni junak Miloš Obilić, a prema takvoj njegovoj logici i svestnosti onoga, čemu delo svoje namenjuje, taj odjednom novopečeni Miloš Obilić, može sutra da bude i čiji god hoćete drugi nacionalni delija.

Pera I. Odavić.

6. Da nije originalan, a samo originalno i individualno obeležje stvara od pojedinaca umetnike, i naročito velike umetnike.

7. Da radi i samo torza ljudskih tela, od čega su, kao od svake unakaženosti pravi umetnici skulptori okretali glave, i ako su se divili onim zaostalim samo delovima skulptorskih ljudskih figura, koje su klasični skulptori uvek i bez jednog jedinog izuzetka radili cele.

Što je glavno: U toku više godina ja sam u narodu našem bio jedini takvog mišljenja o g. Meštrovicu i njegovim skulptorskim delima. Danas, međutim, situacija se u tom pogledu sasvim izmenila. Toliko dugo veštački održavan nimbus oko glave g. Meštrovica danas je sasvim potamneo.

U jednoj zagrebačkoj reviji od juna meseca 1932 godine izišao je članak jednoga Hrvata g. Gamulina, u kojem se nalaze svi koji postulati o g. Meštroviću kao skulptoru i o njegovoj skulpturi. I evo, šta se između ostaloga u tome članku kaže:

»Možda o g. Meštroviću kao kiparu i ne bi trebalo pisati, ta vreme će već učiniti svoje, — kad se tu ne bi radilo o slučaju tako karakterističnom za našu sredinu: kako servilnost i kukavičluk naše kritike mogu ne samo obmanuti i baciti pesak u oči javnom mnjenju, nego i porazno delovati na samog umetnika.

»Meštrović prečesto spominje reč narod. No unatoč toga, što je Meštrović iz toga naroda izišao, unatoč toga što je od naroda dobio sve što ima, on je tom narodu tako malo dao... Nikad Meštrović nije stvarao za narod, nikad on nije klesao u kamen stvarnosti, težnje i potrebe onih širokih narodnih masa, kojima su ostali tuđi svi njegovi radovi...

»Meštrović je dao bez lakoće i bez uverljivosti samo nameštene i afektirane poze, koje se kad ostanu lišene svake umetničke koncepcije, jako približavaju običnoj pornografiji... Zar sami zamasi nisu dovoljni, da izraze zamišljenu ideju, zašto je potrebno to prenatrpavati sa namrgođenim licima?... onda tek dolazi do izražaja ono namešteno i neprirodno, što se više ili manje može naći na svim Meštrovićem statuama... sa kakvim je mirom na licu postignuta veličina antičkih spomenika... taj najnoviji križ Meštrovića (misli na njegovog razapetog Hrista) kog bi se morao stideti svaki početnik.

»Nejasni i konfuzni »Spomenik Francuskoj« je jedan od najslabijih Meštrovićevih kipova. Isviše potseća

na one male metalne statuete na kljunovima automobila...«

Eto kako misli i piše jedan Hrvat o Meštroviću skulptoru, i o njegovim skulptorskim delima.

A evo, šta odnosno toga, da g. Meštrović nije originalan kaže g. Jacques Bachel u pariskoj Ilustration od 25 marta 1933 povodom g. Meštrovićeve kolektivne izložbe te godine u Parizu:

»... Išao je za onima, koji su znali da bolje izraze snagu u monumentalnome, za Asircima, za Srednjim vekom, za Mikelandelom, Ridom i Burdelom... Formule arhaizma deformišu figure (Misli na dela g. Meštrovića) koje bi bez toga pretstavljale dobra dela.«

Dakle jasno i razgovetno: Dela g. Meštrovića bila bi dobra, da nisu proste imitacije.

A evo šta se u jednom briselskom listu od 28 decembra 1932 godine kaže za g. Meštrovića i njegova skulptorska dela, povodom izložbe njegovih radova u Briselu te godine:

»Oni, koji su verujući širenim glasovima iščekivali, da u Meštroviću nađu jednog od najvećih skulptora Evrope, i u Jugoslaviji jednu od najvećih skulptorskih škola iznenadili bi se, kad bi videli šta je od svega toga u stvari...

»Sudeći po onome što je izloženo vidimo ljude koji rade bez ikakve tradicije, koji su se strmoglavce krenuli u pravu umetničku razvrat, i koji su se zaglibili u nagomilane poroke naše stare civilizacije... Ako je istina, da su političke prilike poslednjih dvadeset godina, dale jugoslovenskoj umetnosti snažan polet, za žaljenje je, što je g. Meštrović na čelu toga pokreta, jer on još od početka vodi taj pokret u propast. Šta se može očekivati od jedne škole, koja počinje najnižom de-

kadencijom, jednom vrstom emfatične i razuzdane parafraze, a često i bezočnim plagijatom onoga nečeg najdrskijeg što se izvodilo u Evropi, počevši od Vizantinaca... pa do Rodena.

»A međutim samo se na to svodi umetnost Meštovića koji nije doneo ničega novog.

»...i lako je ponjati u koliko taj čovek može biti koban u umetničkom preporodu u Jugoslaviji. To je bez i najmanje sumnje najgori učitelj kakvog mlada jedna škola može imati.. «

Ja naravno ne smem da tvrdim, da su i ta dva umetnička kritičara, jedan u Parizu, a drugi u Briselu čitala šta sam ja mnogo pre njih pisao o g. Meštoviću, ali što pozitivno znam i što smem da tvrdim to je, da su i oni, kao što sam i ja, pisali samo kao poklonici Lepoga u umetničkim delima, a ne iz ma kakvih drugih pobuda.

Ali sem gore navedenoga ja sam dočekao još i to, da su se čitava udruženja naših skulptora, arhitekta, pa čak i slikara, i ako poprilično dockan, javno izjasnila protiv g. Meštovića.

I kad se posle svega toga samo pomisli: koliko su bezbrojne neznanice u našoj sredini veličali toga čoveka kao umetnika i kao skulptora. I kad se samo pomisli na onog jednog gospodina među nama koji je g. Meštovića proglasio za »najvećeg današnjeg skulptora na svetu«, jest, jest, ništa manje nego za najvećeg današnjeg skulptora na svetu.

A šta tek treba reći o onom drugom jednom našem sunarodniku, koji je našao, da su Njegoš i g. Meštović dva podjednaka velika umetnika, dve podjednake veličine u našem narodu, dva podjednako velika izvora svetlosti, lepote i moralne uzvišenosti, dva podjednako velika primera čojstva, ljudskog dostojanstva, idealizma i ljubavi prema otadžbini, dva jedan dru-

gome u svemu ravna genija? Genija Njegoš, a genije i — g. Meštović!

Ja mislim da huljenje na kakvu svetinju nije bilo nikada izraženo sa više cinizma, no što je to izjednačenje naše prvostepene narodne veličine, našeg narodnog ponosa, našega Vladike Rada sa g. — Meštovićem.

Ali pošto oba ta sunarodnika naša imaju još života pred sobom, to ima nade, da će se i oni izlečiti od doskoro tako zarazne bolesti meštovićizma, i da će nas, kao ljudi koji drže na svoju reputaciju, o tome srećnom preokretu po sebe, ako taj preokret bude naišao, a što je verovatno, da će nas o tome i preko javnosti izvestiti.

Beograd, 8. XII. 1934.

Pera I. Odavić.

Uprava Arheološkog muzeja i Konservatorskog ureda u Splitu javljaju tužnu vijest, da je dne 29 jula ove godine preminuo u Zagrebu

Monsignor Don FRANE BULIĆ

dugogodišnji prezasluženi direktor arheološkog muzeja i pokrajinski konservator za Dalmaciju, počasni doktor Sveučilišta u Zagrebu, počasni pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, član Kraljevske srpske akademije nauka u Beogradu, dopisnik Institut de France u Parizu, pravi član Austrijskog arheološkog instituta u Beču, pravi član Njemačkog arheološkog instituta u Berlinu, član Accademia Pontificia u Rimu te počasni član i dopisnik mnogih drugih naučnih zavoda itd.

Poslije svećanih zadušnica u Zagrebu tijelo pokojnikovo bit će preneseno u Split, te sprovedeno i pokopano u njegovom sarkofagu pred bazilikom mučenika na Manastirinama u Solinu.

Velikom rodoljubi i naučenjaku koji je svojim plodnim i požrtvovnim radom zadržao našu domaću nauku te stekao ime i priznanje i u stranom svijetu, neka bude trajna i harna uspomena!

U Splitu, dne 30 jula 1934. god.